

**Universitat de les
Illes Balears**

Facultat de

Memòria del Treball de Fi de Grau

Religió i crítica a l'Església a Anselm Turmeda i Ramon Llull

Guillem Caballero i Aycart

Grau de Llengua i Literatura Catalanes

Any acadèmic 2015-16

DNI de l'alumne:43202973A

Treball tutelat per Dr. Gabriel Seguí i Trobat
Departament de Filologia Catalana i Lingüística General

S'autoritza la Universitat a incloure aquest treball en el Repositori Institucional per a la seva consulta en accés obert i difusió en línia, amb finalitats exclusivament acadèmiques i d'investigació	Autor		Tutor	
	Sí	No	Sí	No
	☒	☐	☒	☐

Paraules clau del treball:

Anselm Turmeda, Ramon Llull, cristianisme, Església Catòlica, islamisme.

ÍNDIX

- Introducció.
- Presentació dels dos autors.
- Contextualització històrica.
 - El fenomen de les conversions.
- Les disputes religioses i la seva metodologia.
- Les disputes internes de l'Església: els cismes.
- Els intents de reforma de l'Església Catòlica.
- Crítica a la doctrina catòlica i a la institució eclesial per part del Turmeda musulmà.
- La crítica eclesial al *Blaquerna*.
- Punt de contacte entre Turmeda i Lull en referència a la crítica a l'Església Catòlica i la religió.

Introducció

Literatura i religió són dos elements que poden ser perfectament combinats. Ens ho demostren Ramon Llull, Anselm Turmeda, Sant Vicenç Ferrer i, entre altres autors que, durant l'Edat Mitjana, han fet literatura a partir d'un dels temes més importants que hi havia en aquella època; la religió catòlica i tot el que, en el seu defecte, hi depèn, com poden ser les doctrines, les oracions, la vida dels sants, les conversions i, per damunt de tot, la *Bíblia*.

En literatura s'han fet pocs estudis sobre la temàtica religiosa tractada des del punt de vista literari. En aquest treball, el que es vol aconseguir és, mitjançant la lectura de les obres *La disputa de l'ase*, d'Anselm Turmeda; i *El Llibre d'Evast, Aloma e Blaquerna*, de Ramon Llull, detectar-hi la crítica que fan a l'Església Catòlica aquests dos escriptors i homes de fe d'una de les èpoques més esplendoroses per a la literatura catalana i per al cristianisme, en un dels moments en què aquest es trobava en confrontació, a causa de les invasions musulmanes i la convivència amb els jueus. Després, també, afegirem els punts en comú que tenen els dos autors sobre la religió cristiana, això sí; un, després de convertir-se a l'Islam, com és el cas de Turmeda; i l'altre, després de deixar la seva vida d'home de la cort, de família benestant, per acabar essent un missioner i amb la pretensió de voler convertir els infidels a la religió cristiana.

Presentació dels dos autors

Ramon Llull

Ramon Llull va néixer a Mallorca, no es sap si l'any 1232 o el 1235, però sí que sabem que va ser tot just acabada la conquesta de l'illa. De la seva vida i obra, en tenim coneixement perquè va fer una autobiografia dictada anomenada *Vida coetània*.

De Ramon Llull podem destacar dues etapes vitals, fins als 30 anys i a partir dels 30 anys. Abans dels 30 anys, Ramon Llull era un cortesà, un home casat i amb dos fills. La seva instrucció va ser la pròpia de la d'un cortesà que vivia a la cort del rei, cal recordar que els pares de Llull foren repobladors de l'illa de Mallorca, juntament amb el rei Jaume I i altres famílies de nobles i eclesiàstics. Ramon Llull va rebre una sòlida formació intel·lectual que va ser concretada amb l'*ars* poètica, que va utilitzar per escriure cançons a les seves estimades. En aquestes cançons, sabem que hi romanien qualque resta de la tècnica trobadoresca, fet que ens suposa que Llull coneixia la seva art.¹ En aquesta etapa, també, “va escriure lírica, malgrat que no es conservi cap mostra de la seva obra, perquè parlava d'amors humans i Llull els va destruir”, almanco això ens especifica Gabriel Ensenyat. En tot cas, si a la seva obra narrativa hi ha qualque mostra, ell ens assegura que són fragments reciclats que, enlloc de parlar de l'amor mundà, parlen de l'amor a Déu o cap a la verge Maria.

De la seva segona etapa vital, cal destacar que Ramon Llull va fer un canvi radical de vida. A l'edat dels 30 anys, Ramon Llull va tenir visions quan dormia en les quals se li apareixia Crist crucificat. En la línia temporal de Llull, aquestes es produïren quan ell escrivia uns versos a una estimada seva. Cal remarcar que el nombre de visions varen ser cinc, un fet que coincideix amb les cinc nafres que Nostre Senyor Jesucrist va patir a la creu. A més, un dia a missa, va sentir un sermó sobre Sant Francesc d'Assís que va ajudar a la seva conversió a la vida contemplativa. Ramon Llull ho relata en *Lo desconhort*, d'aquesta manera:

*“Quan fui gran e sentí del món sa vanitat / comencei a far mal e entrí en pecat, / oblidant lo ver Déus següent carnalitat; / mas plac a Jesucrist per sa gran pietat, / que es presentà a mi cinc vets cricificat / per ço que el remembràs e en fos enamorat / e que eu procuràs com ell fos preïcat / per tot lo món, e que fos dita veritat / de sa gran Trinitat e com fo Encarnat.”*²

Per dur a terme aquesta vida contemplativa, Ramon Llull va haver d'iniciar un procés d'autoaprenentatge, i va comprar un esclau musulmà perquè li ensenyàs la

¹ G. Ensenyat, *Història de la literatura catalana a Mallorca a l'Edat Mitjana*, Palma, El Tall, 2001, pàg. 15-16.

² R. Llull, *Lo Desconhort*. Edició a cura de Josep Batalla. Barcelona, Obrador edèndum, 2004, pàg. 62.

llengua i la cultura àrabs. També va entrevistar-se amb Sant Ramon de Penyafort, després de peregrinar a Rocamadour i Sant Jaume de Compostel·la, el qual li va aconsellar que estudiés a Mallorca i no a París³. Els seus viatges per Europa varen ser els següents; el 1275 va ser cridat a Montpeller pel príncep Jaume, el 1287 visita la cort papal, entre el 1287 i 1289 visita París on s'entrevista amb el rei Felip IV i també estableix contactes amb Pere de Llemotges, després torna a Montpeller on reformula el seu sistema en *l'Ars inventiva veritatis*. El 1292 visita Roma, on dedica la seva primera obra sobre la croada al papa Nicolau IV, el 1293 es troba a Gènova on pateix una crisi psicològica que el condueix a fer el seu primer viatge al Nord d'Àfrica, a Tunísia. El 1294 fa estada a Nàpols amb visites a Barcelona i Mallorca, el 1295 fa estada a Roma, entre el 1297 i 1299 fa una segona estada a París. Cap al 1301 i 1302 va anar a Xipre i Armènia Menor on escriu la *Rhetorica Nova*. Entre el 1303 i 1305 fa estada a Gènova i Montpeller on hi escriu el *Liber de ascensu et descensu intellectus* i comença la formulació del seu sistema, *l'Ars generalis ultima*. El 1307 fa el seu segon viatge al Nord d'Àfrica, però aquesta vegada s'estableix a Bugia on està empresonat durant sis mesos. El 1308 es troba a Pisa i torna a Montpeller on dedica al papa Climent V i al rei Felip IV *l'Ars Dei*. Entre el 1309 i 1311 fa la seva darrera estada a París on escriu una trentena d'obres, la seva majoria, de temàtica antiaverroista, un exemple és *De erroribus Averrois et Aristotelis*,⁴ També hi escriu la *Vita coetanea*. A finals d'any, assisteix al concili de Vienadel Delfinat. El 1312 torna a Montpeller i també fa estada a Mallorca. Entre el 1313 i 1314 s'estableix a Messina i, el mateix any 1314 torna a fer una missió al Nord d'Àfrica, altra vegada a Tunísia. Va fer vida contemplativa a Randa, on va rebre la il·luminació en què li fou revelat el mètode per poder dur a terme la seva tasca. Els objectius de la seva tasca són, bàsicament, tres: tasca missionera i conversió dels infidels; composició de llibres contra els errors dels sarraïns; i la creació d'escoles per ensenyar les llengües dels infidels als missioners perquè aquests puguin predicar les virtuts de la religió cristiana als creients musulmans. Aquesta tasca que volia dur a terme Llull va trobar resistències a les terres musulmanes, tal i com ha analitzat D. Urvoy: “les resistències profundes a causa de la dificultat que tenien els individus informats per l'univers mental d'una religió d'adaptar-se a un univers mental

³ quisestlullus.narpan.net/9_crono.html [Consulta: 20/05/2016]

⁴ F. Domínguez Reboiras, *Ramon Llull. El mejor libro del mundo*, Barcelona, Arpa editores, 2016, pàg. 364.

considerablement diferent” i també que “les resistències específiques que comportava el seu peculiar mètode d’argumentació i els pressupòsits sobre els quals es basava”⁵.

Ramon Llull no només va fer aportacions teològiques, també va tractar altres branques del saber, com per exemple, la medicina. En aquest sentit, tenia coneixement dels problemes científics de l’època, tot i que els historiadors de ciència han trobat deficients així com els tractava Llull⁶. Va escriure, també, astronomia i va deixar la seva empremta en la modernització del català de la seva època.

Pel que fa a la seva obra, el Raimundus-Lullus-Institut, institució acadèmica de la universitat de Freiburg, a Alemanya, cataloga l’obra de Ramon Llull en 280 obres, de les quals n’hi ha 33 que estan perdudes i 3 són inèdites.⁷ La seva obra està escrita en català, occità, llatí i àrab⁸. Així, doncs, es converteix en el primer autor que escriu sobre temes rellevants en una llengua que no fos el llatí, la llengua culta de la seva època.

De la seva obra, cal destacar els següents títols; *Libre de contemplació en Déu / Liber contemplationis in Deum* (1271-1273), *Doctrina Pueril* (1274-1276), *Libre del gentil e dels tres savis / Liber de gentili et tribus sapientibus* (1274-1283), *Romanç d’Evast e Blaquerna* (1276-1283), *Libre d’Ave Maria* (1276-1283), *Libre d’amic e amat* (1276-1283), *Fèlix o Libre de meravelles* (1288-1289), *Ars inventiva veritatis* (1290), *Liber de sancta Maria* (1290), *Arbor philosophiae desideratae* (1295), *Lo desconhort* (1295), *Arbor scientiae* (1295), *Arbre de filosofia d’amor / Arbor philosophiae amoris* (1298), *Cant de Ramon* (1300), *Principia philosophiae / Començaments de filosofia* (1299), *Liber de homine* (1300), *Liber de Deo* (1300), *L’aplicaicó de l’Art general* (1301), *Rhetorica Nova* (1301), *Liber de consilio* (1304), *Liber de praedicatione* (1304), *Liber de ascensu et descensu intellectus* (1305), *Ars brevis* (1308), *De erroribus Averrois et Aristotelis* (1309-1311), *Vita coetanea* (1311), *Del concili* (1311), *Liber de Pater noster* (1312) i *Ars consilii* (1315).⁹

⁵ G.Ensenyat, *Història de la literatura catalana a Mallorca a l’Edat Mitjana*, Palma, El Tall, 2001, pàg. 33.

⁶ G.Ensenyat, *Història de la literatura catalana a Mallorca a l’Edat Mitjana*, Palma, El Tall, 2001, pàg. 33-35.

⁷ F. Domínguez Reboiras, *Ramon Llull. El mejor libro del mundo*, Barcelona, Arpa editores, 2016, pàg. 354-368

⁸ G. Ensenyat, *Història de la literatura catalana a Mallorca a l’Edat Mitjana*, Palma, El Tall, 2001, pàg. 35

⁹ Selecció feta a partir de la taula cronològica de F. Domínguez Reboiras, seguint els criteris del Raimundus-Lullus-Institut a *Ramon Llull. El mejor libro del mundo*, Barcelona, Arpa editores, 2016, pàg. 354-368.

Anselm Turmeda

Després de Ramon Llull, Mallorca té un altre gran escriptor durant l'Edat Mitjana. Anselm Turmeda/Abdal-làh Al Torsimany, que produeix una obra en català i en àrab dirigida als musulmans i als seus antics germans de religió.

Va néixer a la Ciutat de Mallorca el 1352, i hi va cursar estudis de llatí. El 1366 se'n va anar a Lleida, per fer els estudis de física i astronomia a l'Estudi General. Així com Ramon Llull va escriure una autobiografia, Anselm Turmeda escriu una obra que conté una autobiografia, la *Tuhfa* (1420)¹⁰, però deixa en l'aire etapes i aspectes de la seva vida. Per tant, és una autobiografia selectiva. Amb vint anys va entrar a l'orde de Sant Francesc. Aquesta etapa de Turmeda com a frare, va durar fins als 35 anys, la mateixa edat en què Ramon Llull es va convertir. Va viure a Tarragona, on va aprendre hebreu. L'any 1370 va anar a la ciutat de Bolonya per estudiar teologia, estudis que va cursar durant 10 anys. Allà va estar amb un vell capellà que li deien Nicolau Fratello.

La conversió d'Anselm Turmeda a l'Islam es va produir entre el 1384 i el 1389, quan ja es trobava a Tunísia. Segons conta ell mateix, una de les causes d'aquesta conversió va ser la revelació que li va fer el seu mestre de Bolonya que, abans de morir, havia arribat a la conclusió que la religió i fe vertadera era la musulmana però, per mor de la seva edat, no se n'aniria a terres de l'Islam per convertir-se. Establert, doncs, a Tunísia va canviar-se de nom i es digué Abdal-làh Al Torsimany. Es va casar, va tenir un fill i va obtenir el favor dels soldans de Tunísia que el varen anomenar cap de duanes, a més de tresorer i intendent de palau. Qui va ajudar-lo, tant en la conversió com en la presentació als soldats, va ser un altre convers, un metge anomenat Yusuf. El cas de Turmeda, és singular perquè era un sacerdot i, normalment, les conversions de cristians cap l'islamisme es produïen, sobretot, quan aquests es trobaven captius en terres musulmanes; per tant, el de Turmeda és un cas de conversió voluntària.

Anselm Turmeda va començar la seva activitat literària un cop s'hagué islamitzat, sense que aquesta circumstància fos obstacle perquè escrivís la seva obra en català. Només trobam una obra escrita en àrab, per part seva, la *Tuhfa*. Però, a banda

¹⁰ G. Ensenyat, *Història de la literatura catalana a Mallorca a l'Edat Mitjana*, Palma, El Tall, 2001, pàg. 117-118.

d'això, Turmeda sempre s'interessà molt per la política mallorquina i pel que passava a la Corona d'Aragó, a més del Cisma d'Occident (1378-1417) amb la cristiandat.

La seva obra en català la componen quatre obres: *Llibre de bons amonestaments* (1397), *Cobles a la divisió del Regne de Mallorca* (1398), *Profecies* (1405-1406) i *Disputa de l'ase contra frare Anselm Turmeda* (1418). Al llibre de *Profecies* tracta com a tema argumental el Cisma d'Occident que va patir la cristiandat, fet que ens demostra que Turmeda no es va deslligar de la seva antiga comunitat cultural. És una obra clarament pre-renaixentista perquè s'hi pot percebre admiració cap al cesarisme, els règims aristocràtics; però també hi ha investigacions en astrologia o sobre la influència dels astres sobre l'ésser humà. Les *Cobles a la divisió del regne de Mallorca* és una obra dedicada a l'activitat política que es duia a terme a l'illa de Mallorca i al conjunt de la Corona d'Aragó però que, a més, conté un missatge de reivindicació personal. Hi podem trobar elements al·legòrics i realistes que formen un conjunt harmoniós i una gran bellesa poètica. El *Llibre de bons amonestaments* està escrit en forma de vers i conté la proposta ètica de Turmeda. En aquesta obra, hi podem trobar el famós elogi satíric dels diners.

*“Diners, de tort fan veritat,
e de jutge fan advocat;
savi fan tornar l'hom orat,
pus que d'ells haja.
Diners fan bé, diners fan mal,
diners fan l'home infernal
e fan-lo sant celestial,
segons que els usa.
Diners fan bregues e remors,
e vituperis e honors,
e fan cantar preïcadors:
Beati quorum.
Diners alegren los infants
e fan cantar los capellans
e los frares carmelitans
a les grans festes.*

*Diners, magres fan tornar gords,
e tornen lledesmes los bords.
Si diràs “jas” a hòmens sords,
tantost se giren.*

*Diners tornen los malalts sans;
moros, jueus e crestians,
lleixant a Déu e tots los sants,
diners adoren.*

*Diners fan vull al món lo joc,
e fan honor a molt badoc;
a qui diu “no” fan dir-li “hoc”.*

Vejats miracle!

Diners, doncs, vulles aplegar.

*Si els pots haver no els lleixis anar;
si molts n’hauràs poràs tornar
papa de Roma.*

*Si vols haver bé e no dan
per advocat té sent “jo ha’n”.*

*Totes coses per ell se fan,
en esta vida.”¹¹*

L’única obra en català, escrita en prosa per Turmeda, és la *Disputa de l’ase contra frare Anselm*. Va ser un dels llibres que va tenir més èxit ja que se’n conserven traduccions en llengua francesa i en llengua castellana. Aquesta obra es basa en historietes anticlericals i la discussió sobre qüestions racionals i religioses amb un ase, que representa el seu *alter ego* abans de la seva conversió. La imatge de l’ase és una al·lusió a Jesucrist, segons una imatge antiga molt freqüent entre els mahometans, com veurem més endavant.

La *Tuhfa* va ser escrita el 1420. Per aquesta època, Anselm Turmeda ja tenia aproximadament 70 anys. Aquesta obra pretén ser un testimoni autobiogràfic i una mostra de la seva lleialtat i fidelitat envers la religió i la fe musulmana. Està

¹¹ A. Turmeda. *Llibre de bons amonestaments i altres obres*, ed. De Mikel de Epalza, Palma, 1988, pàgs. 62-64.

estructurada en tres parts. La primera part del llibre és d'un aspecte més autobiogràfic i explica els motius que el dugueren a convertir-se a l'islamisme. La segona part consta d'una lloança cap al rei de Tunísia. La tercera part, consisteix en un atac teològic a la religió cristiana. És la part més complicada perquè, per entendre-la, s'ha de tenir un coneixement sobre la mentalitat dels musulmans durant l'època medieval i també en teologia cristiana.

A partir d'aquí, no tenim cap altre constància sobre la vida d'Anselm Turmeda. Sabem que va morir entre el 1425 i el 1430, però no tenim cap constància escrita ni cap prova documental.

Contextualització històrica

Per parlar de context històric, estructurarem aquest apartat del treball en tres parts. La primera part, que tractarà sobre la conquesta de Mallorca i la seva cristianització posterior; la segona part, que exposaré quines eren les estructures socials del segle XII i XIII; i, per acabar, parlarem, en concret, dels jueus i del fenomen de les conversions del cristianisme a l'Islam.

Pel que fa a la conquesta de l'illa de Mallorca, al segle VIII, a causa de l'ocupació islàmica temporal, Mallorca va començar a perdre contacte amb les estructures cristianes de l'època. Alí, fill de Mudjahid, va confirmar que el seu pare, un dels pirates més temuts de l'època, va fer una donació a la catedral de Barcelona de totes les esglésies de l'illa de Mallorca. Així, Alexandre III (1159-1181) confirma al bisbe de Barcelona, Guillem de Torroja (1171-1174), les seves possessions i, entre aquestes es troben les que estan situades a les illes de Mallorca i Menorca.

Abans de la conquesta definitiva musulmana, l'any 1102, el comte d'Urgell (1096-1154) va intentar conquerir Mallorca, però no va ser fins el 1113 que, una butlla del papa Pasqual II (1099-1118), atorgà al bisbe de Pisa la llicència per fer-ho. A aquesta empresa, es va unir Ramon Berenguer III (1082-1131) des de Barcelona. Així, el mes de juny de l'any 1114, cauen a les seves mans les illes d'Eivissa i de Mallorca. Després de la conquesta, els mateixos conqueridors varen tornar a les seves terres, pensant que no hi hauria perill de que aquestes tornassin a ser envaïdes, però el 1115 els

almoràvits eren ja els senyors de les illes. Madina Mayurca va ser conquerida el 1203 pel califa Muhammad al-Nasir (m. 1213). Després d'aquest fet, l'any 1204, Pere el Catòlic (1177-1213), va començar a preparar l'ocupació de l'illa de Mallorca. L'any següent, gràcies a la voluntat del papa, el rei va obtenir la possessió de totes les terres que prengué dels infidels i la promesa d'erigir una seu episcopal a Mallorca.

Qui va dur a terme l'empresa fou el seu fill Jaume I (1208-1276), que va aconseguir l'obediència dels nobles per al projecte. L'any 1228, les Corts Catalanes varen decidir, després de tres dies de deliberacions, la conquesta de Mallorca. Així, el 5 de setembre de 1229 varen sortir les naus cristianes des del port de Salou i desembarcaren a Santa Ponça l'11 de setembre. Al dia següent, es produeix la batalla de Portopí i el 31 de desembre de 1229 conquereixen la ciutat de Madina Mayurca. Amb tot, el rei i els cavallers varen continuar lluitant per l'interior de l'illa i després se'n va procedir al repartiment, com s'explica al *Llibre de repartiment de Mallorca* (1230-1232). Aquesta proesa va tenir molt de ressò dins la cristiandat i va donar molt de prestigi al rei. La nova terra va ser repoblada per catalans i gent del sud de França.

El 21 d'agost de 1262, el rei Jaume I va regular la seva herència. Al primogènit Pere (1240-1285) li va donar Aragó, Catalunya i València. En canvi, al seu fill petit, que després esdevindria Jaume II (1243-1311), li va donar Mallorca, Eivissa, Montpeller, el Rosselló, la Cerdanya, el Conflent, Vallespir i el port de Cotlliure. Així naixia el Regne de Mallorca i recomençava la història de l'Església de Mallorca. El Conqueridor va entregar la mesquita principal de Madina Mayurca per al culte cristià. El 1240, el papa Gregori IX (1227-1241) va concedir al primer bisbe la facultat de crear un col·legi cardenalici, que estava format per dotze canonges.

L'any 1248, el papa Inocenci IV (1243-1254) va emetre una enigmàtica butlla en la qual s'esmenten les cinc esglésies parroquials de la ciutat i una sèrie de la Part Forana. A Ciutat, hi trobam Santa Eulàlia, dedicada a la màrtir de Barcelona; Sant Miquel, on abans hi havia una mesquita; Santa Creu, fundada pel bisbe de Barcelona, Berenguer de Palou; Sant Nicolau, fundada pel bisbe Arnau Pong; i Sant Jaume, que du el nom dels tres reis. A la Part Forana, hi havia 32 parròquies distribuïdes a les tres comarques que hi havia; muntanya, pla i mar. Nunó Sanç (1212-1242) va fundar, el 1232, el monestir cistercenc de la Real amb una comunitat de tretze monjos venguts de Poblet. En aquest monestir, hi va passar llargues temporades Ramon Llull. També es

varen construir molts convents on s'instal·laven diferents ordes religioses. Cal destacar, entre aquests, el convent de Santa Margalida, en el qual ingressaren nombroses filles de les famílies més nobles de Mallorca; el convent de Santa Clara, amb monges que varen arribar des de Tarragona; els franciscans varen edificar el seu convent sobre l'antic jardí de Boabdil al-Nazac, on actualment hi ha la basílica i el convent de Sant Francesc; els dominicans, als quals el rei els va cedir unes terres a la plaça major de l'Almudaina, on actualment hi ha el carrer Conquistador; els mercedaris, el rei els va assignar les alqueries d'Allapassa i Passaró; i les ordes militars, com els templers, que es varen construir el seu castell a l'Almudaina de Gomera; i els cavallers de Sant Jordi, que es varen establir al Prat de Sant Jordi¹².

Pel que fa a les estructures socials, els segles XII i XIII es tracten de dos segles on les estructures feudals són consolidades, expandides i diversificades. Aquesta organització social va ser exportada des dels països occidentals, de manera que la conquesta cristiana s'emmarca dins aquest procés. Al llarg del segle, però, ens trobam amb una diversificació de l'activitat econòmica que suposa una ruptura amb l'economia agrària gràcies al creixement del sector artesà i l'activitat comercial. Dins el panorama social, observam que hi ha una noblesa terratinent i una pagesia en progressiva dependència d'aquesta noblesa; seran els dos grups socials fonamentals, però començaran a tenir importància els artesans i els comerciants.

A la Corona d'Aragó ens trobam amb una organització feudal. La zona de Catalunya, sobretot, estava dominada pels grans senyors feudals, tot i que, a l'àrea mediterrània, l'activitat comercial va ser, també, un dels motors econòmics més importants de la societat. Aquí es va desenvolupar, de manera precoç, la burgesia artesanal i mercantil, que aprofitarà l'expansió territorial catalana per la recerca de mercats comercials per a la petita i mitjana burgesia.

La noblesa estava enriquida per les seves campanyes militars d'expansió territorial; estava composta per barons, que eren l'alta noblesa, i també hi havia una petita noblesa. L'alta noblesa catalana era l'hereva de les principals funcions de l'esquema polític i administratiu que tenia la monarquia dels francs. La trajectòria de la petita noblesa, en canvi, era semblant a la de Castella i Lleó. La seva vinculació amb

¹² Tal i com queda reflectit a "*Historia de la Iglesia en España II-2º*". Javier Fernández Conde, Madrid, BAC Maior 22, 1982, pàg. 10-16

l'activitat militar, encara que sigui subordinada al senyor feudal, era molt clara. A part, també podien tenir alguna activitat administrativa al servei dels seus monarques o senyors feudals o, en el darrer dels casos, alguna activitat eclesiàstica. Una característica comuna és que sempre formaven part de les empreses exteriors de la corona.

Pel que fa a la pagesia, hi trobam una gran homogeneïtat: eren vassalls del seu senyor i treballaven a les seves terres. A la zona de Catalunya, hi podem trobar dues zones, la Catalunya Vella i la Catalunya Nova. Al segle XI, la Catalunya Vella es va colonitzar amb comunitats de pagesos lliures que varen ocupar les seves terres a través de l'*aprissio* i, just després, la societat es va feudalitzar i els pagesos en foren els més perjudicats. En canvi, a la Catalunya Nova, aquest procés, ja es va fer a partir d'unes estructures feudals¹³. En aquesta zona, els pagesos estaven sotmesos als *Usatges* (segle XII).

Però, com hem esmentat abans, la societat de la Corona d'Aragó va ser la que va desenvolupar, de forma precoç, l'activitat comercial i urbana. La seva situació geogràfica va ajudar a que el comerç marítim despuntàs i, Barcelona, va ser un important focus d'activitat comercial marítima. A partir de la conquesta de Mallorca, aquesta activitat va créixer de manera desmesurada. Alguns dels factors que varen ajudar que aquesta fos important foren, entre altres, l'escassetat de terres a tots els nivells socials, a causa del creixement de la població; el grau elevat del treball, que hauria permès l'intercanvi de productes internament, abans que els excedents s'exportassin; o el progrés d'una certa mentalitat mercantil. A causa de tot això, i al creixement de les feines artesanals, sorgeixen les primeres institucions que vetllen per l'activitat comercial, com poden ser els consolats de mar o, a Barcelona, la *Universitat dels Prohoms de la Ribera*, el 1258¹⁴.

En tercer lloc, parlarem de les minories ètniques i religioses que hi havia en aquell moment, com també el fenomen de les conversions del cristianisme a l'islamisme. Aquestes minories són els jueus, els mudèjars i els mossàrabs.

Els jueus eren una comunitat religiosa i ètnica que es trobava arreu del món. A la Península Ibèrica hi eren des de l'època romana i varen conviure sota el domini musulmà i dels regnes cristians, en un grau de tolerància depenent de les èpoques.

¹³ J. Fernández Conde. *Historia de la Iglesia en España II-2°*. Madrid, BAC Maior 22, 1982, pàg. 69

¹⁴ J. Fernández Conde. *Historia de la Iglesia en España II-2°*. Madrid, BAC Maior 22, 1982, pàg. 71-72.

Després que el rei visigòtic Recared (559-601) va perseguir els jueus de la Península, l'arribada dels musulmans i la constitució del regne d'Al-Andalus (711-1492) va ser una mena d'alliberació per a aquests. Els musulmans els consideraven “gent del Llibre”, pertanyents a la mateixa soca religiosa que ells mateixos i els cristians. Per tant, en certa manera eren uns protegits; podien tenir les seves comunitats religioses, però eren considerats d'una condició social inferior que els musulmans i pagaven uns impostos especials pel fet de no pertànyer a l'Islam¹⁵. Però no sempre hi va haver una convivència pacífica. Durant la primera etapa de la dominació islàmica, els jueus varen aconseguir tenir una rellevància social i econòmica molt important; era el temps del califa Abd-ar-Rahman III (912-961). Després, amb l'arribada dels almoràvits (1086) i almohades (1147) la situació va canviar¹⁶.

Aquestes dinasties africanes es varen tornar menys tolerants amb els jueus, que varen haver de fugir cap al nord de la Península, on es trobaven els regnes cristians. Els jueus, dins la societat feudal dels regnes cristians, eren homes lliures que depenien, directament, del rei. Però la seva vida no era gaire segura perquè la dependència directa de la corona era supeditada a l'actitud de cada monarca.

A Mallorca, després de la Conquesta de Jaume I, n'hi va haver que varen desenvolupar una gran activitat comercial i, amb el seu esperit emprenedor i els seus coneixements sobre nàutica i cartografia, varen contribuir al creixement econòmic de l'època¹⁷. Molts d'ells finançaren a la guerra amb les seves riqueses i doblers. La convivència amb els cristians, en un primer moment, era pacífica. Als jueus se'ls permetia conviure amb els cristians, tal i com s'havia fet des de temps enrere i tenien drets com el de la inviolabilitat dels llocs de culte, el respecte del seu dia de descans, cap cristià podia robar les pertinences dels jueus i tenien dret a convertir-se al cristianisme.

Així, doncs, durant molt de temps, els jueus de la Corona d'Aragó, varen gaudir d'una condició favorable a la convivència amb els cristians; fins i tot alguns varen arribar a formar part de la Cort reial, com Jafudà de la Cavalleria. Tota aquesta certa

¹⁵ R. Sánchez Saus. *Al-Andalus y la cruz*. Madrid, Stella Maris, 2016.

¹⁶ J. Fernández Conde. *Historia de la Iglesia en España II-2ma*. Madrid, BAC Maior 22, 1982, pàg. 515-517

¹⁷ J. Fernández Conde. *Historia de la Iglesia en España II-2ma*. Madrid, BAC Maior 22, 1982, pàg. 526.

tranquil·litat va acabar amb la Disputa de Barcelona (1263)¹⁸, sobre la qual parlarem més endavant; amb el rei Jaume II d'Aragó (1291-1327), els jueus varen anar perdent la seva condició social, molts varen ser perseguits fiscalment. Un nombre significatiu va fugir cap a altres terres amb tots els seus béns¹⁹.

El fenomen de les conversions

El fenomen de les conversions és constant en el contacte entre el cristianisme i l'islamisme. La conversió de la fe cristiana a la musulmana generalment era feta de manera voluntària, sobretot a les terres de frontera. Les motivacions podien ser de diferent tipus com, per exemple, la situació socioeconòmica de què gaudien, un estudi teològic comparatiu de les dues religions, com és el cas d'Anselm Turmeda, o per convivència. Ara bé, si les autoritats eclesials sabien que havies abraçat la fe musulmana, el càstig era l'escarni públic i la foguera.

La comunitat musulmana d'Al-Andalus, segons l'article d'Ana Fernández Félix i Maribel Fierro²⁰, es basava en tres aspectes; una comunitat religiosa que necessita identificar-se en relació a altres comunitats religioses amb un sol Déu; una comunitat en procés de creixement a partir de les conversions que hi havia cap a la religió musulmana de les localitats d'Al-Àndalus; i una comunitat que havia de tenir una normativa legal que es basés en una autoritat o autoritats amb un grau de legitimitat que hi generés consens intern.

Els cristians que vivien a les terres d'Al-Àndalus eren coneguts com a "nasara"²¹. Un dels problemes que hi havia, segons la "*Utbiyya*"²², eren els matrimonis mixtos. Aquest fenomen va fer que la població musulmana creixés, perquè els fills

¹⁸ J. Fernández Conde. *Historia de la Iglesia en España II-2°*. Madrid, BAC Maior 22, 1982, pàg. 526.

¹⁹ J. Fernández Conde. *Historia de la Iglesia en España II-2°*. Madrid, BAC Maior 22, 1982, pàg. 527.

²⁰ A. Fernández Félix i M. Fierro. "*Cristianos y conversos al Islam en Al-Andalus bajo los omeyas. Una aproximación al proceso de islamización a través de una fuente legañ andalusí del S. III/IX*"

²¹ Segons Fernández Félix i Fierro, "*las fuentes utilizan el término coránico "nasārā". Ese término se puede aplicar tanto a los cristianos que viven fuera del territorio islámico como a los que viven en territorio islámico*". *Anejos de Aespa XXIII, 2000*, pàg. 417.

²² Segons Fernández Félix i Fierro, "*la Utbiyya corresponde al mismo género que la Mudawwana*", és a dir, un text jurídic musulmà. *Anejos de Aespa XXIII, 2000*, pàg. 416.

d'aquestes parelles eren considerats musulmans. Els cristians que abraçaven la fe musulmana es denominaven “muladís²³”.

A partir d'aquí, doncs, els muladís eren arabitzats perquè vivien en contacte amb la cultura àrab i a través de l'adquisició de la seva llengua i costums, es convertien a l'Islam.

Les disputes religioses i la seva metodologia

Ens consta que durant tota l'Edat Mitjana hi va haver disputes religioses entre cristians, musulmans i jueus, a les quals es donava raó de la pròpia religió. A més d'aquestes disputes interreligioses, ens trobam amb les grans dissensions que hi hagué en el si de la cristiandat, com el Cisma d'Occident (1378-1417)²⁴.

Pel que fa a les disputes religioses, podem destacar la més important, la Disputa de Barcelona, que va transcórrer el 1263 i va ser un debat entre cristians i jueus que es va dur a terme a la ciutat de Barcelona. Aquesta disputa, o controvèrsia jueva com també se la coneix, va estar presidida pel rei Jaume I (1208-1276) al seu palau, i les dues persones que varen debatre foren, per la part jueva, Rav Najmanides (1195-1270), o també conegut com a Bonastruc ça Porta; i, per la part cristiana, Fra Pau, o també conegut Pau Crestià (?-1274)²⁵, un antic jueu convers al cristianisme; i Sant Ramon de Penyafort.

L'origen d'aquesta disputa l'hem de trobar al segle XIII quan es varen començar a dur a terme aquests exercicis polèmics, on uns representants del clergat cristià, generalment antics jueus conversos, intentaven demostrar que l'Antic Testament i el seu comentari jueu el Talmud mostraven la divinitat de Jesucrist i l'arribada de la Nova Aliança, mentre que els representants jueus intentaven refutar-ho. Els temes que es varen tractar en aquesta, concretament foren els següents: un intent de demostració que el Messies ja havia vingut, un intent de demostració que el Messies era el mateix Déu nascut d'una verge, es volia saber si els jueus guardaven la Torà i la qüestió de

²³ Segons Fernández Félix i Fierro, “*el término muladí aparece en el siglo pasado para “castellanizar” el término árabe “mullawad”*”. *Anejos de Aespa XXIII*, 2000, pàg. 424.

²⁴ H. Jedin. *Manual de historia de la Iglesia. IV*. Barcelona, Editorial Herder, 1973, pàg. 633-753.

²⁵ A. Tostado Martí a *La disputa de Barcelona de 1263. Controversia judeocristiana*. Salamanca, Publicaciones Universidad Pontificia de Salamanca, 2009, pàg. 95-96 no ens indica la seva data de naixement però sí la de la seva mort.

Maimònides sobre la superioritat de la filosofia sobre la religió. L'actitud que es va mostrar durant el debat va ser el d'una actitud de concòrdia entre les dues religions i no un fonamentalisme irracional²⁶.

A Bonastruc li varen donar la paraula i va afirmar que el Messies encara havia d'arribar, però Pau Crestià el va refutar dient-li que la Llei jueva quedava abolida amb el naixement de Jesús i que, essent Jesús hebreu, la seva doctrina era una reforma de la Torà. Acabada la disputa, Bonastruc se'n considera guanyador moral, però s'exilia a Israel. Tant jueus com cristians varen escriure les actes de la disputa, tot i que aquestes solen divergir i no són gaire precises²⁷.

Aquest mètode de discussió entre religions, ens recorda un llibre de Ramon Llull, *El llibre del Gentil i els tres savis* (1274-1283). La seva manera de provocar sobre les conversions i de mètode d'ensenyament universitari, l'escolàstica en la qual la dissensió era la metodologia. A l'obra de Llull, ens hi trobam una disputa teològica sobre quina és la fe vertadera. El llibre, tot i que és escrit per un cristià, no s'inclina per cap de les tres religions monoteistes; sinó més bé en ressalta els aspectes comuns. En aquest diàleg, els tres teòlegs o savis de les tres religions intenten convèncer l'oïdor, un home que desconeix les religions monoteistes, però no sap per quina decantar-se. Acabada l'explicació, aquest admet que ja sap quina és la vertadera, però no l'anomena.

La Disputa de Barcelona i el *Llibre del Gentil i els tres savis* mostren dues metodologies per argumentar les veritats de cada religió, l'escolàstica i l'Art lul·lià. L'escolàstica²⁸ (finals del segle VII – principis del segle XVII) és un moviment teològic i filosòfic (S. XII) que utilitza la filosofia grega i llatina per acostar-se racionalment a la revelació cristiana, en el marc de la universitat. Un dels seus màxims representants d'aquest corrent va ser Sant Tomàs d'Aquino (1225-1274)²⁹.

Pel que fa a l'Art lul·lià va ser un mètode elaborat per ell mateix amb l'objectiu de convertir els infidels a la religió veritable. Així, Llull va construir un sistema basat en els principis generals de les tres religions, amb un mètode en el qual, mitjançant arguments racionals (raons necessàries) aparegués quina era la fe vertadera.

²⁶ A. Tostado Martín. *La disputa de Barcelona de 1263. Controversia judeocristiana*. Salamanca, Publicaciones Universidad Pontificia de Salamanca, 2009, pàg. 38.

²⁷ Així ho resumeix A. Tostado Martín a *La disputa de Barcelona de 1263. Controversia judeocristiana*. Salamanca, Publicaciones Universidad Pontificia de Salamanca, 2009, pàg. 56

²⁸ H. Jedin. *Manual de historia de la Iglesia. IV*. Barcelona, Editorial Herder, 1973, pàg. 173-184.

²⁹ F. Copleston. *Historia de la filosofía. Vol II*. Barcelona, Editorial Ariel, 1983, pàg. 329-338.

Les disputes internes de l'Església: els cismes

Un dels objectius de l'obra de Ramon Llull fou restablir la unitat de l'Església:

“Per divinal benedicció, en molt bon estament és lo papat e la cort de Roma, e per aquell ordenament se segueix gran eixamplament a la fe catòlica. On per la gràcia que Déus ha donada a la cort, per ço que Déus la mantengués en l'ordenament en què és, seria bo que faéssem un oficial qui faés tots jorns oració e que hagués vida contemplativa, en la qual pregàs que Déus mantengués l'ordenament de la cort, per tal que fos sa honor e que fos profit de la cort” (Blaquerna, 267).

Probablement, la dimissió del Papa Blaquerna té com a referència històrica la dimissió del Papa franciscà Celestí V (1294) que, justament, tornà a la vida ermitana en què havia viscut abans de la seva elecció papal. Igualment, a Turmeda es posa en evidència la divisió interna dels cristians. Per això, ara ens referirem als cismes de l'Església medieval.

La primera gran disputa que trobam, durant aquests segles, és el Cisma d'Orient (1054)³⁰. Aquest cisma va suposar la separació de l'Església cristiana entre el cristianisme catòlic romà occidental i el cristianisme ortodox de l'est. Una de les causes principal de l'allunyament de les dues Esglésies fou la disputa sobre l'abast de l'autoritat papal. Igualment, hi havia petits conflictes doctrinals d'interpretació del Credo (*Filioque*) o divergències en certes pràctiques litúrgiques³¹.

Aleshores, el 1054, el legat pontifici i el patriarca de Constantinoble Miquel Cerulari (aprox 1000-1058) s'excomunicaren mútuament i, d'aquesta manera, s'eixamplà la separació de les dues Esglésies.

Un altre cisma que hi va haver va ser el de 1130, just després de la Reforma Gregoriana (1046-1124)³². Després d'uns anys de pau exterior en els diferents regnes cristians, entre els anys 1130 i 1138 hi va haver una crisi, produïda pels dirigents de

³⁰ H. Jedin. *Manual de historia de la Iglesia. III*. Barcelona, Editorial Herder, 1973, pàg. 624-634.

³¹ H. Jedin. *Manual de historia de la Iglesia. III*. Barcelona, Editorial Herder, 1973, pàg. 628-630.

³² H. Jedin. *Manual de historia de la Iglesia. III*. Barcelona, Editorial Herder, 1973, pàg. 543.

l'Església romana. Aquest conflicte va tenir el seu origen en una pugna de tendències dins el mateix col·legi cardenalici, que va tenir una influència considerable sobre el govern de l'Església. L'any 1130, quan el papa Honori II (1124-1130) va emmalaltir de mort, el cardenal Aimeric va prendre mesures per poder fer l'elecció del nou papa sense cap obstacle. El col·legi va triar una comissió de vuit membres per dur a terme l'elecció, entre els quals hi havia cinc cardenals favorables a Aimeric i tres dels antics gregorians. Mort Honori II, aquesta comissió va elegir papa el cardenal Gregori de San Angelo, que va prendre el nom d'Innocenci II (1130-1143). Ara bé, un grup de cardenals, amb el suport de la família romana Pierleoni, varen declarar que el nou papa no havia estat elegit de forma canònica, varen un altre, el cardenal Pietro Pierleoni amb el nom d'Anaclet II (1130-1138). A partir d'aquest moment, hi hagué dos papes; Innocenci II va haver de fugir de Roma i refugiar-se a França.³³

Des de l'exili, Innocenci II va consolidar la seva posició, amb els suports del rei de França, Lluís VI, amb influència de Bernat de Claravall; el rei alemany, Lotari II; el rei anglès, Enric I; i el de Castella, Alfons VII. Amb aquests suports, l'any 1133 va poder tornar a Roma, on coronà l'emperador Lotari a la Basílica de Sant Joan del Laterà, perquè la Basílica de Sant Pere estava en mans dels partidaris d'Anaclet. Innocenci va abandonar Roma, va establir la cort papal a Pisa i celebrà un sínode on va excomunicar el seu rival. El 1137, amb l'ajuda de l'emperador Lotari, va tornar a Roma, que seguia dominada per l'antipapa amb el suport dels normands. Durant la campanya militar, Lotari va morir i aleshores dos papes convisqueren a Roma.

El conflicte es va solucionar el 1138, amb la mort d'Anaclet II, tot i que va ser succeït per un altre antipapa, Víctor IV (1159-1164), que renuncià dos mesos després. El cisma va acabar en el Segon Concili Lateranense (1139)³⁴, on es varen declarar nuls els decrets d'Anaclet II i es deposaren els bisbes que va nomenar.

L'altre gran cisma important va ser el Cisma d'Occident (1378-1417).³⁵ En aquest període, l'Església Catòlica també va tenir dos papes, un d'establert a Roma i l'altre a Avinyó. Del 1305 al 1377 els papes estaren establerts a Avinyó; això va canviar quan el papa Gregori IX va decidir tornar a Roma. En morí, el va succeir el papa Urbà VI (1378-1389); però els cardenals contraris a la seva elecció varen dir que la seva

³³ H. Jedin. *Manual de historia de la Iglesia. IV*. Barcelona, Editorial Herder, 1973, pàg. 35-49.

³⁴ H. Jedin. *Manual de historia de la Iglesia. IV*. Barcelona, Editorial Herder, 1973, pàg. 48.

³⁵ H. Jedin. *Manual de historia de la Iglesia. IV*. Barcelona, Editorial Herder, 1973, pàg. 633-700.

elecció havia estat il·legítima i, a un altre conclave a Fondi, elegiren un altre papa, Climent VII (1378-1394), que s'establí a Avinyó.

Per tant, la societat cristiana es dividí en dues faccions que defensaren la legitimitat d'un dels dos papes. Els poders polítics que es varen declarar a favor del papa Urbà VI foren Polònia, Hongria, Portugal, Anglaterra, Flandes, molts estats italians i el Sacre Imperi Romanogermànic. França, Nàpols, Navarra, Castella, Savoia, Escòcia i alguns prínceps enfrontats a l'emperador germànic es varen declarar favorables a Climent VII. En canvi, Pere el Cerimoniós d'Aragó (1319-1387) es va declarar neutral i va aprofitar l'existència de dues corts papals distintes per afavorir els seus projectes d'expansió. Mort el Cerimoniós, els seus fills, Joan, el Descurat (1350-1396), i Martí l'Humà (1356-1410), es varen declarar favorables al papa d'Avinyó.³⁶

Les solucions per acabar amb el cisma foren tres. La *via facti*, que suposava imposar un dels dos candidats a través de la força militar; la *via concessionis*, que implicava l'abdicació conjunta dels dos papes; i la *via conventionis*, que suposava la resolució del conflicte a través d'un concili.³⁷

Amb el papa Gregori XII, Benet també va prometre que abdicaria si els dos ho feien de manera conjunta, però no va passar. Els dos papes s'havien de reunir per parlar del tema, però Gregori XII no va comparèixer per les maniobres de Benet XIII.

El 1408 es va celebrar el Concili de Pisa. Els cinc-cents pares conciliars que s'hi varen reunir varen decidir excomunicar els dos papes i triar-ne un de nou. L'elegit va ser Alexandre V (1409-1410) que, a la seva mort, va ser succeït per Joan XXIII (1410-1415), de la línia de Pisa, considerat per l'Església Catòlica com antipapa. Al mateix temps, els altres dos papes varen convocar dos concilis paral·lels, però no varen aconseguir eclipsar el de Pisa perquè aquest va rebre el suport majoritari del regnes europeus; França, Anglaterra, Portugal, Bohèmia, Prússia i alguns països alemanys i d'Itàlia. Per una altra part, Nàpols, Polònia, Baviera i una part d'Alemanya es varen mantenir fidels a Gregori XII; mentre que Aragó, Castella i Escòcia reconeixien Benet XIII. I així, de dos papes, l'Església Catòlica passà a tenir-ne tres.³⁸

³⁶ J. Fernández Conde. *Historia de la Iglesia en España II-2na*. Madrid, BAC Maior 22, 1982, pàg. 465-477

³⁷ J. Fernández Conde. *Historia de la Iglesia en España II-2na*. Madrid, BAC Maior 22, 1982, pàg. 486-490.

³⁸ H. Jedin. *Manual de historia de la Iglesia. IV*. Barcelona, Editorial Herder, 1973, pàg. 655-664.

El 1414 es va celebrar el Concili de Constança. Estava presidit pel papa Joan XXIII amb l'absència dels altres dos. L'emperador Segismon va proposar com a solució l'abdicació dels tres papes; però no era una solució fàcil. El papa Joan XXIII tenia hostilitats envers les reunions del concili i va fugir secretament de Constança. Amb aquesta feta, el Concili el va obligar a abdicar com a papa. Gregori XII va prometre abdicar si els altres dos papes també ho feien; i Benet XIII va enviar els seus representants perquè es reunissin amb l'emperador. Així, Joan XXIII és destituït pel concili i Gregori XII es mostra disposat a abdicar si el concili no es troba presidit per Joan XXIII ni cap representant seu. D'aquesta manera, el 4 de juliol de 1415, Gregori XII fa efectiva la seva abdicació. Després de l'abdicació de Gregori XII, faltava resoldre la situació de Benet XIII. Acabada la reunió amb l'emperador, Benet XIII no volia abdicar.³⁹

Una de les resolucions d'aquest concili va ser culpar els cardenals de la prolongació d'aquest mateix i també d'abusos de la cúria romana. Així, acabat el concili, els cardenals i una delegació del Concili de Constança varen elegir un nou papa, Martí V (1417-1431) que s'instal·là, primer a Florència i després va tornar a Roma.

Els intents de reforma de l'Església Catòlica

En aquest apartat, parlarem d'una de les reformes més importants que hi va haver dins l'Església Catòlica medieval, la Reforma Gregoriana (1046-1124) i, a més, també s'exposarà com s'organitzava la cúria romana. D'aquesta manera, podrem entendre millor els projectes eclesials de reforma de Ramon Llull, com es veu especialment en el llibre de *Blaquerna* i les crítiques a les xacres de l'Església que apareixen a l'obra d'Anselm Turmeda.

El promotor de la reforma va ser el papa Gregori VII (1073-1085), que volia assegurar la llibertat de l'Església davant l'Imperi i els governants catòlics, de qualsevol estament. També tenia per objectiu la direcció del món cristià. En aquest sentit, hi va haver el conflicte de les investidures⁴⁰ amb els poders laics. Des d'un punt de vista

³⁹ H. Jedin. *Manual de historia de la Iglesia. III*. Barcelona, Editorial Herder, 1973, pàg. 703-726.

⁴⁰ H. Jedin. *Manual de historia de la Iglesia. III*. Barcelona, Editorial Herder, 1973, pàg. 575-576.

pràctic, que anava més enllà de l'aspecte moral, amb la reforma es combaté el matrimoni dels sacerdots i la simonia⁴¹ que era la compra dels càrrecs eclesials.

Emancipant el clergat dels seglars, la reforma va traçar una línia divisòria més precisa entre sacerdots i laics, la qual cosa va conduir després a una espècie de corporació clerical supranacional i va fer que el sacerdoci es manifestàs amb més força que amb l'antic ordre jeràrquic. D'aquesta manera, va créixer el poder dels bisbes, a pesar que a les diòcesis hi havia altres jurisdiccions el capítol de canonges, etc. i també el del Papa.

L'èxit de la Reforma Gregoriana, doncs, consisteix a haver conquerit la llibertat per a l'Església com a institució amb dret propi o, com es diu en termes del dret eclesiàstic, es constituí com a "societat perfecta".

Per altra part, l'organització de la cúria amb una cort papal, una residència i audiència, com el model reial germànic, que va servir com a patró per a l'evolució romana. Així, doncs, comença a caminar la unitat cristiana de l'Església Catòlica. La nova cúria es va posar a les ordres del papa. El col·legi cardenalici ja estava format i el nombre de components anava augmentant. Aquest col·legi assistia al papa com un cos consultiu en el govern de l'Església.⁴²

Alguns dels antics oficis eren els següents; *arcarius*, el tresorer; *sacellarius*, el pagador general; *nomenclator*, o encarregat dels pobres; *protoscriniarius*, l'arxiver; *bibliothecarius*, que se separava en dos, el *primicerii de la schola notariorum*, que redactava els documents, i *de la schola defensorum*, que tractava els assumptes jurídics. En l'actualitat, tenim el camarlenc, que serveix per als serveis d'hisenda; i el canceller, que s'encarrega de la redacció dels documents.⁴³

Aquesta considerable cúria creixia notablement. Aquesta cúria també va servir perquè el papa tengués un prestigi reconegut i un gran poder polític. Abans, també, formaven part de la cúria papal els laics, que eren provinents de notables famílies romanes.

Però, com tota cort reial, la cúria romana també va ser objecte d'una sèrie de crítiques. Moltes venien dels moviments reformistes que hi havia en el moment. Arnaldo de Brescia (1090-1155) demanava al papa i als bisbes que renunciassin a les

⁴¹ H. Jedin. *Manual de historia de la Iglesia. III*. Barcelona, Editorial Herder, 1973, pàg. 548.

⁴² H. Jedin. *Manual de historia de la Iglesia. IV*. Barcelona, Editorial Herder, 1973, pàg. 80-82.

⁴³ H. Jedin. *Manual de historia de la Iglesia. IV*. Barcelona, Editorial Herder, 1973, pàg. 82-83.

riqueses i al domini per dedicar-se, exclusivament, a sanar ànimes. Sant Bernat de Claravall (1090-1153) tenia una estima profunda pel papa i per la cúria, però també els amonestava quan era necessari, sobretot, quan creia que hi havia un abús de l'autoritat. També va voler denunciar que la cúria es convertís en un centre de negocis profans que, Joan de Salisbury (1115-1180) aprofità per demanar que s'evitàs la influència de doblers i regals, a més de procediments judicials nets.⁴⁴

Crítica a la doctrina catòlica i a la institució eclesial per part del Turmeda musulmà

Anselm Turmeda, com hem comentat abans, va aduir que es va convertir a l'Islam per la revelació que li va fer el seu mestre de Bolonya. Com ja hem dit, la seva obra literària la va escriure quan ja era musulmà.

La Disputa de l'ase (1418) és una novel·la escrita en forma de diàleg entre Anselm Turmeda i l'ase, que en realitat és el seu *alter ego*. En aquest sentit, cal tenir present que la figura de l'ase era, entre els musulmans, una imatge grotesca de Jesús de Natzaret. Fins i tot, hi ha representacions iconogràfiques d'un ase crucificat que provenen ja dels primers segles del cristianisme; per exemple la coneguda caricatura d'Alexamenos (Segle I)⁴⁵. Aleshores, aquest ase, certament, és l'alter ego de Turmeda, però del Turmeda antic frare.

⁴⁴ H. Jedin. *Manual de historia de la Iglesia. IV*. Barcelona, Editorial Herder, 1973, pàg. 84.

⁴⁵ Imatge extreta de la pàgina web: <https://adnhistoriadelarte.com/tag/alexamenos> [Consulta: 31/05/2016]

Els dos debaten sobre els arguments segons els quals l'home és superior als animals. És una tesi que té origen en el llibre bíblic del *Gènesi*.

“El Senyor-Déu va modelar amb terra tots els animals feréstecs i tots els ocells, i els va presentar a l'home, per veure quin nom els donaria: cada un dels animals havia de portar el nom que l'home li posés. L'home donà un nom a cada un dels animals domèstics i feréstecs i a cada un dels ocells; però no va trobar una ajuda que li fes costat.” (Gen 2: 19-20)

L'ase supera Turmeda en totes les qüestions, manco a la darrera, que tracta sobre l'encarnació humana del fill de Déu. Justament, és la principal diferència doctrinal entre l'Islam i el cristianisme ja que la religió musulmana professa un monoteisme absolut, segons el qual Jesús és un profeta de Déu, però mai Déu encarnat. Per tant, aquí Turmeda esbuca el misteri de fe principal del cristianisme; això reforça la hipòtesi que l'ase és una caricatura d'un cristià. Altres qüestions que surten als debats són: la immortalitat de l'ànima, la semblança de l'ésser humà amb Déu, els ordes religiosos els pecats mortals, i la representació de Déu amb carn humana, com ho veurem a continuació.

El més rellevant del mètode argumentatiu de Turmeda és que treu els arguments de les escriptures cristianes que, d'aquesta manera, mostren les seves contradiccions, que l'ase subratlla. D'aquesta manera, l'ase també és la imatge d'un teòleg escolàstic que basa la seva teologia en *l'auctoritas* de la *Bíblia*.

Primera qüestió: la immortalitat de l'ànima

“Quan morim, l'ànima no mor pas, i tenim resurrecció, i entrem al cel, on fruïm de glòria infinita”. (*Disputa de l'ase*, 102).

Amb aquesta afirmació, Anselm Turmeda pretén dir que l'ànima humana és immortal perquè, llegint la *Bíblia*, és sabut que Jesucrist es va sacrificar pels homes, va ressuscitar i va pujar al cel, on espera l'ànima dels cristians perquè entrin al regne de Déu. I, segons ell, això fa que els humans siguin superiors als animals, perquè aquests no tenen ànima racional. Però l'ase, de seguida, li refuta aquesta afirmació. I cita la crítica que fa de Salomó al *Llibre de l'Eclesiàstic*:

“Després de David pujà al tron un fill savi, que gràcies al seu pare visqué en la prosperitat. Salomó regnà en temps de pau; el Senyor li concedí la tranquil·litat per totes bandes, perquè aixequés un temple dedicat al nom del Senyor i preparés un santuari etern. Ah Salomó, que en fores, de savi, en la teva joventut! Eres ple d'intel·ligència com un riu abundós. Vas penetrar amb l'esperit tota la terra; els teus proverbis, tan profunds, cobrien tots els dominis. La teva fama va arribar a les illes més llunyanes, i molts t'estimaven per la pau que els vas donar. El món sencer admirava els teus cants, les teves paràboles, els teus proverbis i les teves respostes. En nom del Senyor Déu, del qui és anomenat Déu d'Israel, vas aplegar or com si fos estany, acumulares plata com si fos plom. Però vas donar el teu cos a les dones, vas permetre que et fessin esclau. Vas tacar la teva glòria i profanares la teva descendència atraient l'enuig diví sobre els teus fills i fent caure damunt d'ells la teva insensatesa. Així la monarquia es dividí, i d'Efraïm va sorgir un reialme rebel. Però el Senyor no renuncià a la seva misericòrdia ni les seves promeses van caure en el

buit: no va eliminar els plançons del seu elegit, no féu desaparèixer els descendents del qui l'havia estimat. Va deixar una resta al poble de Jacob, donà a David rebrotos sortits d'ell.” (Ecl 47: 12-22)

“Qui és aquell que sap si les ànimes dels fills d'Adam pugen amunt i les ànimes dels juments i altres animals baixen avall?” (Cap. III).

És evident que l'argument de l'ase és un argument *ad absurdum* perquè no té en compte l'escala dels éssers i oblida el precepte bíblic del domini de l'home sobre els animals (Gen 2: 19-20). A més, en el fons l'ase no reconeix el text bíblic i, per això, n'ignora l'argumentació. Per tant, no coneixem el destí de l'ànima humana, perquè sols el sap aquell qui ha creat l'home a imatge seva. Tampoc cap home pot afirmar si l'ànima anirà al paradís o si anirà a l'infern amb el diable. Per això, el profeta David també ho demana al salm XV:

“Senyor Déu, qui serà aquell qui habitarà en ton tabernacle? Respon Déu: Aquell qui camina sense màcula”. (Disputa de l'ase, 104).

Per tant, l'afirmació de Turmeda sobre la immortalitat de l'ànima humana en relació de l'ànima dels animals és falsa perquè ell mateix no la pot provar, tal i com diuen les Escripures, tan l'ànima dels homes com la dels animals van al cel o a l'infern.

Segona qüestió: la superioritat de l'home sobre els animals

Turmeda es basa en el *Llibre del Gènesi*, segons el qual Déu va crear l'home a imatge i semblança seva, per postular davant l'ase la superioritat de l'home respecte dels animals.

“ Llavors el Senyor-Déu va modelar l'home amb pols de la terra. Li va infondre l'alè de vida, i l'home es convertí en un ésser viu. Després el Senyor-Déu plantà un jardí a l'Edèn, a la regió d'orient, i va posar-hi l'home que havia modelat. El Senyor-Déu va fer néixer de la terra fèrtil tota mena d'arbres que fan goig de

veure i donen fruits saborosos. Al mig del jardí hi féu néixer l'arbre de la vida i l'arbre del coneixement del bé i del mal.” (Gen 2: 7-9)

“ Senyor Ase, l'altra raó que nosaltres som de major noblesa i dignitat que vosaltres, és que nosaltres som fets i creats a la imatge i semblança de Déu, i vosaltres no. ” (Disputa de l'ase, 104).

Déu també creà Eva, a imatge i semblança d'Adam, a partir d'una costella seva:

“Llavors el Senyor-Déu va fer caure l'home en un son profund. Quan quedà adormit, prengué una de les seves costelles i omplí amb carn el buit que havia deixat. De la costella que havia pres a l'home, el Senyor-Déu va fer-ne la dona, i la presentà a l'home. L'home exclamà: —Aquesta sí que és os dels meus ossos i carn de la meua carn! El seu nom serà “dona”, perquè ha estat presa de l'home. Per això l'home deixa el pare i la mare per unir-se a la seva dona, i des d'aquest moment formen una sola carn.” (Gen 2: 21-24)

Emperò, l'ase critica aquesta raó perquè si l'home és creat a imatge i semblança de Déu, hom no sap si Déu té ulls, nas, boca, orelles i, si més no, si és un ésser humà corporal.

En efecte, l'ase li fa veure que aquesta afirmació del Gènesi i que l'Església pren per autèntica, és tan sols una metàfora. Li explica que els filòsofs parlen de l'home com d'un “petit món”, on es troba tot el que hi ha al “gran món” que ell anomena “el cel i la terra”. A partir d'aquí, compara elements de la natura, com poden ser els quatre grans elements naturals, com són l'aigua, el foc, l'aire i la terra; amb quatre membres essencials per a la vida de l'home, com són, el cervell, el cor, el fetge i el pulmó; i com aquests quatre elements regeixen el “gran món”, en el cas dels elements naturals, i com els quatre membres de l'home governen el “petit món”. I continua fent la metàfora entre el “gran món” i el “petit món” amb les quatre estacions de l'any comparant-les amb les etapes vitals de l'ésser humà; la infantesa és la primavera; l'adolescència és l'estiu; la joventut és la tardor; i la vellesa és l'hivern. Fins que arriba al punt que qui governa el

món és Déu i, qui governa el cos humà és l'ànima humana racional. Aquesta argumentació és una mostra típica del mètode escolàstic de discussió.

“Així com el gran món és regit i governat per nostre senyor Déu, així el petit món, o sigui, el cos de l'home és regit i governat i senyorejat per l'ànima intel·lectual que fa pel dit cos el que li plau.” (Disputa de l'ase, 107).

Per tant, aquí es rebla el clau sobre la falsedat de la creació de l'home a imatge i semblança de Déu; perquè, en realitat, el que més se li assembla és l'ànima intel·lectual que es troba dins el cos humà, i no pas l'ésser humà com a persona corpòria. Es tracta d'un argument racionalista, encara que forma part de la tradició cristiana mateixa. Així doncs, aquí tenim un exemple d'argumentació escolàstica *ad hominem*, o argument de força.

L'ase reforça aquest argument usant una analogia sobre el misteri de la Santíssima Trinitat com és “Pare, Fill i Esperit Sant;

“Segons que diuen els filòsofs i alguns doctors en medicina, l'ànima de l'home no és altra cosa sinó tres potències, a saber, memòria, seny i voluntat. I aquestes tres potències fan una ànima; i així com de Déu el Pare neix el Fill, i del Pare i del Fill igualment procedeix el Sant Esperit, així, en semblant manera, de la memòria neix l'enteniment, i de la memòria i de l'enteniment igualment procedeix la voluntat.” (Disputa de l'Ase, 109).

Aquest argument és un argument d'arrel nominalista perquè postula que, a través de la raó, l'home no pot copsar l'essència de Déu. Però, a més, l'ase retreu a Turmeda que Déu i els sants són fets a imatge i semblança dels animals, perquè se sol representar Déu en forma d'anyell, fent referència a la coneguda imatge bíblica de Jesús com a anyell:

“L'endemà Joan estava amb dos dels seus deixebles i, fixant-se en Jesús que passava, digué: Mirau, l'Anyell de Déu”. (Jo 1: 35-36)

Respecte dels evangelistes, la tradició cristiana els representa d'aquesta manera: a sant Lluc, se'l representa en forma de brau; a sant Joan, d'àguila; a sant Marc, de lleó. I, per altra banda, a la litúrgia pasqual es canta aquesta prosa:

Jesucrist s'és llevat amb gran potència, i d'anyell que era s'és fet lleó per victòria solemnia.” (Disputa de l'ase, 111).

Per tant, queda demostrat que l'afirmació que l'home és creat a imatge i semblança de Déu genera dubtes que no es poden confirmar en la seva totalitat.

Tercera qüestió: els ordes religiosos

Un altre argument que Anselm Turmeda utilitza per afirmar que l'ésser humà és de major dignitat que els animals, són els ordes religiosos i els convents de frares, framenors i monges, i diferents ordes, els agustinians, els carmelitans; deixen la seva vida terrenal per dedicar-se a servir Déu, no prenen esposa ni cauen en la temptació dels pecats sobretot dels set pecats mortals.

“[...] en els quals hi ha molts sants homes menant sana i honesta vida, i els quals, per a servir a Déu, han deixat i abandonat tots els plaers mundanals, vivint castament; i mai no prenen mullers; i esquiven els pecats, principalment, els set pecats mortals.” (Disputa de l'ase, 111-112).

L'ase li respon indicant que des de la mort del darrer sant que formava part dels framenors, no n'hi ha hagut cap altre; ni tampoc des de la mort del sant que fou frare predicador. És evident que l'ase és refereix en el primer cas, a sant Francesc d'Assís (1182-1226) i, en el segon, a sant Domènec de Guzman (1170-1221), fundador dels frares dominicans. Tenim aquí un argument tradicional de crítica als frares mendicants, en el sentit que només els seus fundadors acompliren l'ideal de l'orde i arribaren a la santedat vertadera, mentre que els seus successors varen caure en la decadència. Però, a més, afegeix;

“I per no prolongar mon sermó i parlament, no cal parlar més de totes les altres ordres, ni de preveres i seculars, ni de llurs obres poc justes i encara menys bones.” (Disputa de l’ase, 112-113).

L’ase també fa esment als plaers terrenals que han practicat alguns frares imitant els homes que no es dediquen al sacerdoci ni a l’oració.

“I en aquesta manera fan sovint bona bugada sense lleixiu, així com féu un frare predicador a una bona dona confessant-se amb ell.” (Disputa de l’ase, 113).

Amb aquest exemple, retreu un dels vicis més corrents del clergat medieval que és la sol·licitació sexual de les penitents, aprofitant la intimitat del sagrament de la confessió; així, doncs, no és cap casualitat que l’ase esmenti precisament aquest defecte.

I, a partir d’aquí, l’ase li desvetlla unes quantes aventures, probablement històriques, de frares i monjos. El primer cas és el del frare Joan Juliot, un frare predicador que vivia a Tarragona. Era el confessor de les famílies més importants de la ciutat i, entre aquestes, hi havia la de Joan Destellers i la seva esposa Tecla, una de les més belles dones de la ciutat. Durant la Quaresma, el bon marit envia la seva esposa a confessar-se perquè aquesta li havia dit que encara no ho havia fet; és una al·lusió al precepte de confessar-se almenys un cop en l’any, especialment abans de la Pasqua, per poder combregar el dia de la Pasqua. Joan li recomanà que anàs a veure el frare Juliot que tenia fama de fer meravelles, evidentment dit d’una manera irònica. Així, Tecla se n’anà al convent, trobà el dit frare i aquest començà a confessar-la. Li va demanar si havia amat mai alguna persona, quan de temps feia que estava casada amb el seu marit i si hi havia tengut afer amorós. Es tracta de preguntes típiques sobre l’ús del matrimoni segons les summes medievals de confessió però, a la vegada, són un parany per escatir l’ànima carnal de la dona. Ella li respon que no li ho sabia dir perquè no en té el compte. Fra Joan Juliot li contesta que, per confessar-se, li ha de prendre el delme tantes vegades com el seu marit li fa l’afer. I, així, el frare li fa l’afer allà mateix i li diu que, per la part que queda de pagar el delme, ell anirà a visitar-la a casa per prendre-li. Madò Tecla tornà a casa i li explicà al seu marit que el frare feia “meravelles” en les seves confessions i que només volia confessar amb ell.

I així és com l'ase critica les bones accions que frare Anselm Turmeda diu que els monjos, frares i gent de l'estament eclesial duen a terme perquè, aquest frare no ha fet sinó anar en contra dels seus valors cristians de viure castament, enfora dels plaers mundans.

Fra Anselm respon a l'ase de les seves acusacions argumentant que *“el pecat de luxúria és tan natural que no hi ha home al món, si no és per especial gràcia de Déu, que se'n pugui excusar”*. A més que també acusa a Tecla de ser una dona que té un verí que emmetzina els homes, com altres dones han pogut fer al llarg de les Santes Escripures que conformen la *Bíblia*. A posta fra Juliot queda emmetzinat de la bellesa de Dona Tecla i el va fer caure en aquest pecat. Cap altre religiós pot haver caigut en la temptació dels set pecats capitals. En realitat, aquí ens trobam amb el típic argument misogin de la dona com a instrument de temptació sexual.

A partir d'aquí, l'ase enumera els set pecats capitals i, amb cada un d'ells, l'exemple d'un religiós que l'ha comès.

“Frare Anselm, sapigheu que els set pecats mortals són aquests, a saber: orgull, avarícia, luxúria, ira, glotonia, enveja i peresa. Ara us recitaré set històries, per cadascun pecat una, per les quals veureu clarament com els vostres dits religiosos cometen els set pecats mortals esments.” (Disputa de l'ase, 123-124).

Turmeda no té altre remei que acceptar que els exemples que l'ase posa són verídics. I, per això, li demana canviar de tema per no quedar més en ridícul.

Quarta qüestió: la representació de Déu en carn humana

El darrer tema que tracta d'índole religiosa és la representació de Déu en carn humana. Com diu frare Anselm;

“Déu totpoderós ha volgut prendre carn humana, unint sa alta divinitat amb la nostra humanitat, fent-se home; i no ha pas presa la vostra carn ni la vostra semblança, sinó que llarg temps s'ha fet fill d'Adam, com nosaltres, de la part de la mare.” (Disputa de l'ase, 195).

Per començar, Turmeda fa servir l'argument tipològic bíblic de Jesús com a nou Adam. De tota manera, pel concepte de representació, s'al·ludeix també a la doctrina corànica de la impossibilitat de fer representacions de Déu perquè és pur esperit. Evidentment, aquí hi ha una referència clara a la decisió de Déu de prendre carn humana en el seu fill Jesús nascut de Maria de Natzaret. En referència al naixement de Jesús, l'Evangeli de Sant Joan diu:

“Existia el qui és la llum vertadera, la que, en venir al món, il·lumina tots els homes. Era present en el món, en el món que li deu l'existència, però el món no l'ha reconegut. Ha vingut a ca seva, i els seus no l'han rebut. Però a tots els qui l'han rebut, als qui creuen en el seu nom, els ha concedit poder ser fills de Déu. No són nascuts per descendència de sang, ni per voler d'un pare o pel voler humà, sinó de Déu mateix. El qui és la paraula es va fer home, i plantà entre nosaltres el seu tabernacle, i hem contemplat la seva glòria, que li pertoca com a Fill únic del pare, ple de gràcia i de veritat. Donant testimoni d'ell Joan cridava: “És aquell de qui jo deia: El qui ve després de mi m'ha passat davant, perquè ja existia abans que jo”. De l'abundància de la seva plenitud, tots nosaltres hem rebut gràcia sobre gràcia, perquè la Llei, Déu la donà per Moisès, però la gràcia i la veritat ens ha vingut per Jesucrist. Déu, ningú l'ha vist mai: Déu Fill únic, que està en el si del Pare, és qui l'ha revelat.” (Jo 1: 9-18)

Anselm Turmeda, a la seva obra, al·ludeix a l'evangeli ja citat, que diu que *“la paraula s'ha feta carn, i ha habitat entre nosaltres”* (Disputa de l'ase, 195). Sant Agustí també deia que; *“La paraula del Senyor és el Fill del Pare eternalment, i fill de la mare temporalment.”* (Disputa de l'ase, 195). Així ho afirma perquè l'Islam reconeix els profetes de l'Antic Testament i els savis cristians, com Agustí, quan hi coincideixen. Per això, l'ésser humà té una dignitat més alta que la dels animals.

Davant aquest argument de Turmeda, que l'ase ja esperava, aquest no li va poder refutar perquè, segons el *Llibre del Gènesi*, Déu digué a Adam:

“Llavors el Senyor-Déu es digué: “no és bo que l’home estigui sol. Li faré una ajuda que li faci costat. El Senyor-Déu va modelar amb terra tots els animals feréstecs i tots els ocells, i els va presentar a l’home, per veure quin nom els donaria: cada un dels animals havia de portar el nom que l’home li posés. L’home donà un nom a cada un dels animals domèstics i feréstecs i a cada un dels ocells; però no va trobar una ajuda que li fes costat” (Gen 2: 18-20)

“Creixeu i multipliqueu-vos i ompliu la terra; i subjugueu-la i senyoregeu-la. I senyoregeu sobre els peixos de la mar i els ocells del cel, i sobre les coses que tenen ànima i que es remouen sobre la terra.” (Disputa de l’ase, 197).

Així, doncs, Turmeda guanya la disputa i també s’acaba la novel·la. En efecte, l’ase, malgrat que té raó en totes les altres crítiques a la doctrina cristiana i a la institució eclesial, no pot negar que l’home és superior als animals.

Crítica eclesial al *Blaquerna*

Ramon Llull va escriure el *Llibre d’Evast, Aloma e Blaquerna* l’any 1283 a Montpeller. Cadascuna de les seves parts és el relat d’una etapa de la vida de Blaquerna. Aquest llibre es troba estructurat en quatre parts on es parla de la vida del seu protagonista, Blaquerna, i la seva relació amb cadascun dels estaments eclesiàstics i socials. Per tant, el *Blaquerna* ofereix una panoràmica de la visió que té Llull de l’Església i de la societat, relatades en forma narrativa.

Al primer llibre, Llull tracta sobre el matrimoni. Ens parla de la vida d’Evast i Aloma, que són dues persones profundament religioses i que volen que el seu fill sigui educat en la fe cristiana. Aleshores, en referència al llibre de *Doctrina pueril* (1274-1276), el *Blaquerna* ens presenta el prototipus d’infant cristià; ells mateixos duen a terme aquesta educació. És evident que aquí la referència simbòlica bàsica és la Sagrada Família de Natzaret. Després el volen casar amb Natana, una amiga de Blaquerna. Ara bé.

“Gran era l'exempli e la bona vida que Evats e Aloma faïen, e per los llurs mèrits Déus faïa moltes gràcies a molts hòmens, e exoïa molts pecadors en aquella ciutat, e molts malalts sanava Déus en l'hospital per l'oració d'Evast e Aloma. Molt home solia ésser pecador qui per lo bon exempli d'Evast faïa penitència, e molt home n'entrava en religió; e tot ço que Evast e Aloma faïen, era regla, exempli e preïcació e remordiment de consciència als hòmens qui veïen Evast e Aloma; e per ço que faïen, mortificaven en los pecadors los set pecats mortals, segons esta manera.” (Blaquerna, 56).

En aquest fragment, se'ns mostra com Evast i Aloma eren un matrimoni entregat al beguinisme: ajudaven els pecadors, predicaven i feien penitència. D'aquesta manera, els pares de Blaquerna estaven inscrits en un moviment de crítica a la institució eclesial i de reforma de costums de clergues i laics. Un exemple de la vida penitencial del matrimoni és aquest text sobre la glotonia que Evast adreça al bisbe que els havia convidat a dinar perquè passaven fam:

“Sényer –respòs Evast-: ordenament e volentat és de Déu que hom manuc per satisfèr al cors segons ses necessitats, e ço qui no és necessitat al cors, no és de l'ordenamnet de Déu e pot ésser oració de malaltia e de mort, e és concordant ab gola, qui és contra temperància. E cor nós havem satisfet al cors covinentment, per açò, per lo paó ni per altre menjar, no volem ésser contra la volentat de Déu ni contra temperància, ni nós mateixs no volem ésser ocasió, a nós mateixs, de malaltia o de mort.” (Blaquerna, 57).

Amb aquestes paraules, Evast indica al bisbe que ells només volen menjar per necessitat d'alimentar-se i no per plaer, ja que és anar contra la voluntat de Déu si s'alimenten per gola o glotonia. Així passa també amb els altres pecats d'avarícia, d'ira, d'enveja, de supèrbia, d'accídia (peresa) i de vanaglòria. Quan Evast i Aloma trobaven qualque home practicaven dit pecat, ells donaven exemple de fer tot allò contrari; el fragment que tracta sobre el pecat de gola és un exemple que es pot reproduir, perfectament, amb els altres sis pecats.

Al segon llibre, tracta sobre l'estat de religió, és a dir, sobre la vida monàstica. Està estructurat en dues parts: la part que relata l'ingrés de Natana en un monestir femení i l'altra que conta l'entrada de Blaquerna en un altre monestir masculí.

“En mi vencé la divinal virtut la falsa temptació del demoni, qui em faïa temptar Blaquerna con fos desobedient a la divinal espiració qui l'apellava, per vida ermitana, a ésser son amador, contemplador. Blaquerna m'ha lleixades set dones, les quals vull servir en aquest monestir enfre vosaltres. Aquestes set dones són les set virtuts per les quals hom serveix Déus Jesucrist, e per les quals hom va a la sua benaurança e fuig als set demonis, qui són los set pecats mortals que Evast e Aloma mortifiquen tots jorns en esta ciutat. Pa e aigua deman haver en aquest monestir tots los jorns de ma vida: fugir vull al món ans que em prenga ni m'embarc a ésser serva e sotsmesa a les set dones, a les qual no poria tan bé servir, en lo món con en religió.” (Blaquerna, 71).

Amb aquestes paraules, Natana exposa l'exemplificació de la vida monàstica, segons el pensament de Llull, en contrast amb les corrupcions que els cronistes de l'època reflecteixen sobre la vida monàstica en general, i en aquest cas femenina. Ens trobam davant de les conseqüències de la feudalització del monacat en el sentit que els monestirs esdevenen centres de poder eclesial i civil; un cas paradigmàtic és el de l'abadessa del monestir de Las Huelgas de Burgos⁴⁶. Com és natural, Natana passa per tots els càrrecs de la comunitat fins a arribar a abadessa i governa el convent amb les set virtuts teologals i cardinals: fe, esperança, caritat, justícia, prudència, força, templança; com també ho fa amb les tres potències de l'ànima que són: memòria, enteniment i voluntat. D'aquesta manera, Natana aconsegueix paulatinament la mudança de vida les monges.

A la segona part del llibre, hi trobam com Blaquerna va abraçar la vida ermitana, que és fora de tot estament eclesiàstic de poder. Ens trobam, doncs, davant una crítica radical a la carrera eclesiàstica com s'entenia a l'Edat Mitjana. En efecte, per a Llull, la

⁴⁶ J. Escrivà de Balaguer. *La Abadesa de las Huelgas. Estudio teológico jurídico*. Madrid, Ediciones Rialp, 1974.

vida ermitana sempre serà l'ideal de vida cristiana; és evident que aquí el seu referent bàsic és sant Antoni d'Egipte⁴⁷ (251-356).

Així, Blaquerna va iniciar el seu viatge per cercar on podia practicar la vida ermitana. En aquest viatge, Blaquerna cerca la perfecció interior per poder sotmetre's a l'obediència com a regla de vida. Durant aquest camí iniciàtic, es troba amb la fe, la veritat, l'enteniment, la devoció, la diligència, la força, el valor, la consolació, la caritat, la temptació, la penitència, la perseverança i l'obediència. Pren com a guia un abat; això suposa que passa de la vida solitària inicial a la vida monàstica estructurada, en la qual començarà la seva obra de reforma. Així, va començar a predicar sobre diferents temes, com: el consell, l'estudi, la vanaglòria i l'acusació;

“Jesucrist pogra haver en est món companyia de molts prínceps, si es volgués; mas a significar humilitat, pobretat, volc eléger companyia de pocs hòmens, a destruir ergull, vanaglòria. E per açò és millor cosa voler santetat de pocs homes, que multitud d'hòmens on sia falliment ni pecat. Santa Sofia donà major almoïna en edificar l'esgleia de Constantinoble, que l'emperador; cor més plac a Déu la mealla que ella donava tots jorns a l'obra, que tot lo romanent que l'emperador donava, per la qual s'acabà e s'edificà l'esgleia. E cor vós sots escusat contra justícia, penediment, contrició, cové que altra vegada per disciplines façats satisfacció.” (Blaquerna, 153-154).

Ja veiem que Blaquerna sempre predica des de l'austeritat i la pobresa, per fer el bé, com feien els seus pares Evast i Aloma quan predicaven. Blaquerna va ser anomenat sagristà i, just després, elegit com Natana mateixa.

Al tercer llibre, Blaquerna és elegit bisbe. El seu pontificat es caracteritzà per diverses reformes que ja anuncia en la seva allocució inicial com a bisbe:

“Volentat és de vosaltres, senyors, que jo sia vostre pastor. En servitud era com era abat, mas ara son en major, cor ab major afany e ab major perill guarda lo pastor les grasses ovelles que les magres. Pus volets que sia bisbe, ajuda e consell vos deman com m'ajudets a ésser pastor e a guardar mes ovelles.

⁴⁷ Sant Atanasi. *Vida de Sant Antoni*. Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989.

Primerament vull saber quanta és la renda de l'esgleia, ni quants són los canonges ni els beneficiats de la seu, ni la renda de l'esgleia en qual manera és partida. Totes aquestes coses sien meses en escrit, per tal que pusca encercar en ma ànima si en aquesta esgleia poria nulla cosa mellorar ni ordenar a honor de Déu, e a donar bon exempli als hòmens llecs qui pequen moltes vegades per lo mal exempli que han de llur pastor e de sos companyons.” (Blaquerna, 183).

Crida l'atenció que la referència bíblica bàsica de Llull sigui la del bon pastor.

“Jo som el bon pastor. El bon pastor dóna la vida per les seves ovelles. El qui no és pastor, sinó que treballa a jornal quan veu venir el llop, fuig i abandona les ovelles, perquè no són seves. És que ell només treball pel jornal i no passa ànsia per les ovelles. Llavors el llop les destrossa o les dispersa. Jo som el bon pastor, jo reconec les meves ovelles, i elles em reconeixen a mi, tal com el Pare em coneix i jo conec al Pare. Jo don la vida per les meves ovelles.” (Jo 10: 11-15)

És una crítica directa a la mundanització dels bisbes contemporanis que eren uns senyors feudals més. Tota una declaració d'intencions.

Va ordenar el bisbat a partir de les vuit benaventurances evangèliques que Jesucrist promet al seu evangeli:

“Feliços els pobres en l'esperit: el Regne del cel és per a ells.

Feliços els qui estan de dol: vindrà el dia que seran consolats.

Feliços els humils: són ells els qui posseiran el país.

Feliços els qui tenen fam i set de ser justs: vindrà el dia que seran saciats.

Feliços els compassius: Déu els compatirà.

Feliços els nets de cor: són ells els qui veuran Déu.

Feliços els qui posen pau: Déu els reconeixerà com a fills.

Feliços els perseguits pel fet de ser justs: el Regne del cel és per a ells.

Feliços vosaltres quan, per causa meva, vos ofendran, vos perseguiran i escamparan contra vosaltres tota casta de calúmnies: alegrau-vos-ne i feis festa,

perquè la vostra recompensa és gran en el cel. Igualment varen perseguir els profetes que us han precedit.” (Mat 5: 3-12)

Per començar amb l'exemple, va estructurar els beneficis de la mensa episcopal en tres parts; una de destinada a l'almoïna; una altra de donada entre els pagesos de les terres del bisbat; i, la darrera, per als qui estaven a l'hospital episcopal, per als pobres, els pelegrins i els malats (hostal). És l'ideal agustinian del bisbe dedicat a la pregària i a l'atenció als pobres. També va estructurar els canonges, segons les seves funcions. Una primera part, es dedicarien a les benaventurances, una part a l'estudi de teologia i de dret canònic i, la darrera, que servissin a l'Església. Volia que tots els canonges tenguessin estudis.

El quart llibre comença amb la mort del papa i amb l'elecció de Blaqueria com a apostòlic, gràcies a la recomanació que en fa el Joglar de Valor amb qui havia predicat Blaqueria quan s'iniciava en la vida ermitana:

“Sènyer –dix lo joglar-: per ordenament de Déu, s'esdevenc que mon senyor l'emperador e jo nos encontrem ab un sant home qui havia nom Blaqueria, lo qual per una gran aforest anava cercar on pogués fer son ermitatge, en lo qual tots los jorns de sa vida adoràs e contemplàs Déu. En aquella forest estava Valor, qui es clamava d'aquells qui li han mudat son nom e qui la persegueixen en lo món: e per açò l'emperador ha fet diverses joglars qui vagen per lo món e qui sien procuradors de Valor, e enfre els altres ha tramès mi en cort, per ésser lloador de valor e per blasmar tots aquells qui li són contraris e qui lloen desvalor en lloc de valor.” (Blaqueria, 210-211).

Gràcies a aquestes paraules, els cardenals decideixen anar a cercar el bisbe Blaqueria per fer-lo papa. Va organitzar la seva cort amb quinze cardenals i, seguint l'oració del Glòria, la va estructurar en setze parts. A més, el papa va ordenar que tots els cardenals es desposseïssin dels béns obrers. Cada cardenal havia de tenir el mateix nombre de persones i cavalcadures a la seva disposició per formar el seu seguici, i eren inalienables. Aquí Llull posa en evidència un dels abusos més greus de l'Església medieval que era el creixent poder i la riquesa dels cardenals; és una realitat que ha

passat a ser paradigmàtica, fins i tot, a la literatura. D'aquesta manera, va començar a haver-hi una altra forma d'exercir el papat des de l'austeritat i la pobresa: Blaquerna va practicar el seu apostolical estament lluny de les riqueses i de les necessitats supèrflues; i amb la doctrina del "*Gloria in excelsis Deo*", sobre la qual cada cardenal havia de presentar la seva predicació al col·legi cardenalici.

Acabat el capítol apostolical, Blaquerna decidí tornar a la vida ermitana: volia estar enmig de la natura per poder viure en contemplació de Déu i servir-lo des de la pobresa i l'oració.

Ramon Llull no fa una crítica eclesial negativa sinó que postula una reforma positiva dels diferents estaments eclesials a través dels bons exemples dels seus personatges. La moralitat que extreu Llull és que hom pot ser abat, bisbe, papa o ermità i predicar des de l'austeritat sense grans riqueses ni abusar de l'autoritat perquè ni Blaquerna, ni Evast, ni Aloma, ni Natana han hagut de menester-ho per acomplir el seu ideal de vida cristiana.

Punt de contacte entre Turmeda i Llull en referència a la crítica a l'Església Catòlica i la religió

Anselm Turmeda i Ramon Llull tenen aquests punts en comú a les obres esmentades: el reformisme eclesial, moral, epistemològic i la literatura.

Hi ha una denúncia dels abusos dels diversos estaments eclesials, en els quals es veu l'eco dels projectes medievals de reforma, especialment de la Reforma Gregoriana i dels moviments de pobresa dels segles XII i XIII, com són el catarisme, els franciscans, dominicans i "fraticelli". A més, tant Ramon Llull com Anselm Turmeda utilitzen el combat contra el pecat mortal com un instrument de reforma.

Els dos autors, a la seva obra, en fan un tractament bastant diferenciat. Mentre que Anselm Turmeda l'utilitza contra les persones de l'Església, Ramon Llull fa igual però també va contra els estaments eclesials. Recordem, però, quins són aquests pecats; a saber, *ira, glotonia, luxúria, enveja, peresa, orgull i avarícia*. Anselm Turmeda, a *La disputa de l'ase*, empra els set pecats mortals per denunciar que els religiosos també són

pecadors i que no viuen en castedat, sinó que també són temptats. Per cada tipus de pecat, ens explica una història diferent, amb la comesa del dit pecat; però no ens aporta cap bon exemple per poder acabar amb tal situació. Si més no, ho hem pogut observar a la història del frare Juliot amb madona Tecla que, l'ase l'utilitza per criticar tal situació i, el Turmeda cristià no li pot refutar amb altres bones accions dels seus religiosos. En canvi, Ramon Llull, pel que fa al tractament dels set pecats mortals, ens explica una història, ja sigui d'un religiós o d'un habitant qualsevol, ja sigui mercader o granger, que comet el pecat, i Evast i Aloma són els encarregats de predicar i donar bon exemple al qui ha estat pecador. Així, doncs, observam que els dos autors tracten el mateix tema, pensen el mateix; però l'ús que en fan és diferent.

L'altra qüestió comuna que s'hi observa és el tractament de l'ànima intel·lectual. Hi ha la influència de l'aristotelisme filosòfic, especialment de la metafísica d'Aristòtil. Serveix per mostrar la racionalitat del coneixement de Déu. Anselm Turmeda és influït pel nominalisme⁴⁸ del franciscà Duns Escot (1265-1308) que tendeix a negar la via racional per accedir a Déu i, sobretot, a la Trinitat. Aquí es mostra el Turmeda completament adherit a l'Islam. En canvi, Llull té una postura epistemològicament més optimista com és evident en el seu art en què assaja de demostrar la Trinitat cristiana per raons necessàries.

I, per acabar, la literatura és utilitzada com un instrument de crítica i reforma. Anselm Turmeda empra l'arma de la satirització; en canvi Ramon Llull fa ús de la denúncia i l'exemplificació. A més, a Llull la predicació és un instrument essencial de reforma eclesiàstica. Ramon Llull és molt més dur que Turmeda. En canvi, Turmeda es limita a l'activitat literària i té una actitud crítica cap al cristianisme per quatre motius: autodefensa i autojustificació; remordiment per haver fet aquesta passa de convertir-se a l'Islam, recordem que apostatar era castigat amb la foguera; per una voluntat proselitista per animar a altres cristians a seguir el seu mateix camí; i un lligam indestructible amb la seva terra nativa, pròxim a l'enyorament. Per això continua escrivint en català i tenint com a perspectiva la seva antiga religió.

⁴⁸ H. Jedin. *Manual de historia de la Iglesia. IV*. Barcelona, Editorial Herder, 1973, pàg. 557-559.

Conclusions

En aquest treball, hem pogut conèixer el context històric sobre la conquesta de Mallorca, les estructures socials que es regien durant l'època i el fenomen de les conversions religioses. També hem pogut explicar quines eren les disputes religioses i amb quina metodologia es resolien, car després de la lectura de les obres literàries, s'ha pogut comprovar que les disputes que s'hi tractaven es resolien de la mateixa forma que les que havia passat al temps. És més, podem establir una comparació de funcionament exacte entre *La disputa de l'ase* d'Anselm Turmeda i la Disputa de Barcelona; dos bàndols oposats, un moderador i un debat transcorregut de manera dialogada.

També he volgut demostrar que la literatura i la religió poden anar de la mà; ja sigui per fer discursos i sermons sobre les bones obres dels religiosos o de les doctrines catòliques, com per criticar-ne el seu mal ús i el mal exemple que donen als seus fidels i com es veu des de les altres religions, com és el cas d'Anselm Turmeda que escriu la seva obra quan ja s'ha convertit a l'Islam.

Treballar amb l'obra d'Anselm Turmeda i de Ramon Llull m'ha fet veure que, darrere la literatura de l'Edat Mitjana s'hi amaga tota una activitat de difusió d'idees i de creences; i, també, gràcies a la bibliografia sobre la història política i doctrinal de l'Església Catòlica, els articles sobre els conversos, es pot descriure una temàtica com la religiosa, a través de la literatura.

Per acabar, crec que s'ha pogut demostrar quina ha estat la crítica que en fan Anselm Turmeda i Ramon Llull a les seves obres exposades pel treball i, com els dos, un des de la visió cristiana i, l'altre, des de l'òptica musulmana, coincideixen en alguns aspectes.

Bibliografia

- Turmeda, Anselm. *La disputa de l'ase*. Editorial Moll. 1987: Palma.
- Llull, Ramon. *Llibre d'Evast, Aloma e Blaquerna*. Edicions 62. Barcelona.
- Ensenyat Pujol, Gabriel. *Història de la literatura catalana a Mallorca a l'Edat Mitjana*. El Tall. 2001: Palma.
- Domínguez Reboiras, Fernando. *Ramon Llull. El mejor libro del mundo*. Arpa editores. 2016: Barcelona.
- Marfany, Joan Lluís. *Ideari d'Anselm Turmeda*. Edicions 62. 1965: Barcelona.
- García-Villoslada, Ricardo. *Historia de la Iglesia en España II. La Iglesia en la España de los siglos VIII-XIV*. BAC maior 22. 1982: Madrid.
- Sánchez Saus, Rafael. *Al-Andalus y la cruz*. Stella Maris: 2016. Madrid.
- Fernández Félix, Ana i Fierro, Maribel. *Cristianos y conversos al Islam en Al-Andalus bajo los Omeya. Una aproximación al proceso de islamización a través de una fuente legal andalusí del s. III/IX*. CSIC-Madrid.
- Jedin, Hubert. *Manual de historia de la iglesia III*. Editorial Herder. 1973: Barcelona.
- Jedin, Hubert. *Manual de historia de la iglesia IV*. Editorial Herder. 1973: Barcelona.
- Tostado Martín, Alfonso. *La disputa de Barcelona de 1263. Controversia Judeocristiana*. Publicaciones de la Universidad Pontificia de Salamanca. 2009: Salamanca.

- Copleston, Frederick. *Historia de la filosofía. Vol II.* Editorial Ariel. 1983: Barcelona.
- Escrivà de Balaguer, José María. *La Abadesa de las Huelgas. Estudio teológico jurídico.* Ediciones Rialp. 1974: Madrid.
- <http://quisestlullus.narpan.net/index.html>
- <https://adnhistoriadelarte.com/tag/alexamenos>